

Dobro v učení grófa Tolstého a F. Nietzscheho (Filozofia a kázanie) - VIII. a IX. kapitola

Lev Šestov

Lev Šestov: Dobro v učení grófa Tolstého a F. Nietzscheho (Filozofia a kázanie) - VIII. a IX. kapitola [The Good in the Teaching of Count Tolstoy and F. Nietzsche (Philosophy and Preaching) - Chapters VIII. and IX.]. In: *Ostium*, vol. 19, 2023, no. 4. (translation)

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

VIII.

Teraz pristúpime k filozofii tolstojovského antipóda, k Nietzschemu. Uňho, tak ako u grófa Tolstého, bolo začiatkom duševného prevratu uvedenie si tej veľkej udalosti, že „Boh je mŕtvy“^[1], ako sa neskôr vyjadril sám Nietzsche, alebo že „Boh je dobro“, ako hovorí teraz gróf Tolstoj, ktorý nás presviedča, že v tom je podstata kresťanstva a že v tom je náboženské vedomie našej doby. „Boh je dobro“ a „Boh je mŕtvy“ sú totožné vyjadrenia; gróf Tolstoj i Nietzsche vychádzali z toho istého hľadiska, čo dokazujú nasledujúce Nietzscheho slová: „Najlepším prostriedkom, ako dobre začať každý deň, je: pomyslieť pri prebudení na to, či by nebolo možné urobiť v ten deň aspoň jednému človeku radosť. Ak by sa to presadilo ako náhrada za náboženský návyk modlitby, mali by z takejto zmeny bližni výhodu.“^[2] A potom: „Na svete nie je dosť lásky a dobroty na to, aby sa mohli ešte rozdávať vymysleným bytostiam.“^[3] Ruskému čitateľovi, ktorý toho tolko počul o krutosti nemorálneho antikrista Nietzscheho, sa uvedené slová zdajú v jeho ústach zvláštnymi. Ony však zatiaľ objasňujú všetky jeho budúce nálady. Oba tieto aforizmy pochádzajú z diela *Ludské, príliš ľudské* - je to kniha, v ktorej Nietzsche prvýkrát opúšťa schopenhauerovskú metafyziku. Teraz je preňho metafyzika, ktorá definovala obsah jeho prvého diela *Zrodenie tragédie* - toho typického príkladu talentovanej, učenej causerie v pesimistickom štýle -, iba vedou, ktorá „hovorí o základných omyloch človeka, ale tak, ako by to boli základné pravdy“.^[4] Teraz už v nej nehľadá vysvetlenia. Uteká od svojich teórií estetického výkladu tragédií - práve teraz, keď sú zjavne najviac potrebné, pretože tragédia, ktorá sa stále objavuje v myšlienkach Prometea, Oidipa a iných hrdinov Sofoklových a Aischylových drám, sa teraz odohráva v jeho vlastnej duši. Už chápe, že veľké nešťastie nemôže byť ospravedlnené tým, že o ňom možno krásne a vznešene rozprávať; umenie, ktoré prikrášľuje ľudské utrpenie, sa mu nepozdáva. Hľadá iné útočisko, v ktorom si myslí, že nájde záchranu pred hrôzami, ktoré ho prenasledujú. Ponáhla sa k „dobru“, o ktorom si zvykol myslieť, že je všemocné, že môže nahradiť všetko, že ono je Bohom, že je nad Bohom, že ľudstvo iba získa, ak namiesto Boha všetku svoju lásku bude odovzdávať bližným. Idea je to čisto tolstojovská, ako môže čitateľ vidieť. Rozdiel je iba v tom, že Nietzsche bol v tých rokoch ešte neskúsený a z celej duše veril v záchranu prostredníctvom dobra, ba čo viac, celý Nietzscheho osud závisel od toho, čo mu tá viera prinesie. Ako si čitateľ pamätá, strašná nemoc ho postavila pred nevyhnutnosť zriecť sa nielen práce,

ale i akejkolvek spoločnosti. Stále sám, prenasledovaný mučivými záchvatmi, mohol iba premýšľať a zapisovať svoje myšlienky v podobe kratučkých aforizmov. Pri takých výnimočných okolnostiach bola sila „dobra“ vystavená vážnym skúškam. Môže ono, tak ako vravievali filozofi, vynahraď človeku celý život? Odpoveďou na to je filozofia Nietzscheho. Nemeckí profesori, vrátane A. Riehla, ktorého diela sú preložené aj do ruštiny, síce priznávajú, že Nietzscheho knihy nie sú obyčajnými knihami, ale „skúsenosťami“, „prežitými knihami“ [5] no oberajú Nietzscheho diela o všetku dôležitosť a význam, keď vravia, že sú to iba „pocity mysliteľa“, „myšlienky pochádzajúce z pocitov“. Sám Nietzsche lepšie poznal prameň svojej tvorby. O základnom probléme, ktorý ho trápil najviac, o probléme mravnosti, hovoril, ako by to bol jeho osobný problém, s ktorým je zviazaný jeho osud. [6] Je zjavné, že ňho nešlo o „myšlienky pochádzajúce z pocitov“, hoci bol filozofom, teda človekom, ktorý sa dokázal vyrovnávať so svojimi myšlienkami a pocitmi. Jeho „obavy“ nie sú abstraktné, neležia mimo záujmu iných ľudí, ale týkajú sa toho, z čoho sa skladá náš život. Bol mučivo chorý, odsúdený na nedobrovoľnú nečinnosť a povinnú samotu: či toto a podobné okolnosti tvoria „pocity mysliteľa“? Z čoho sa potom skladá život? To, čo sa stalo Nietzschemu, sa stáva tisícom ľudí priamo pred našimi očami. A možnože všetci ľudia, tak ako Nietzsche, reagujú na svoje nešťastie – ale mlčia, nedokážu alebo nemôžu pozdvihnúť svoj hlas proti princípom iných, ktorí nepoznajú ich trápenie. Čo viac? Sám Nietzsche bol zo začiatku zmätený bezvýchodiskovosťou a poníženosťou svojej situácie, nebol schopný nič povedať, okrem tejto frázy: „Trpiaci nemá ešte žiadne právo na pesimizmus!“ [7] Kto má uši, nech počúva! Čo to znamená, že nemá právo? Kto vzal trpiacemu to právo? Kam až môže dôjsť zmierlivosť a ničenie seba samého? Človeku vzali všetko, odsúdili ho na nekonečné trápenie a on ešte nemá právo vyžalovať sa, preklínať, protestovať proti slepej sile, ktorá ho nevediac prečo trestá.

Toto uvedomenie si vlastnej bezmocnosti neopúšťa Nietzscheho do konca života. Profesor Lichtenberger uzatvára svoje rozprávanie o Nietzscheho literárnej činnosti nasledujúcou naivnou pripomienkou: „A keď šialenstvo urobilo koniec jeho vedomému životu, oslavoval víťazstvo. **A nie je to krásny osud?**“ [8] Ako pendant k tomu môžu slúžiť slová už citovaného profesora Riehla, ktorý, taktiež pre utešenie čitateľa, hovorí, že Nietzsche je podobný Rousseauovi, „jeho osobnosť a osud je príkladom tragédie génia“ [9] Je dávno načase vzdať sa takýchto porovnávaní, v ktorých sa s takou neprístupnosťou ukazuje egoizmus ľudí, ktorí sú vždy pripravení ohriať sa pri ohni a platónsky závidieť „krásny osud“ Prometea, ktorému v tom čase dravec vytrháva pečeň. Či bol Nietzscheho osud krásny – to sa musíme opýtať jeho. A on nám potom povie o „tragédii“ génia: „[Génius] často pred úsudkom druhých mlčí: s nepohnutou tvárou počúva, ako sa uctieva, obdivuje, miluje, oslavuje tam, kde on *videl* – alebo i svoje zmlknutie skrýva tým, že výslovne prisviedča nejakej povrchnej mienke. Možno, že paradoxnosť jeho situácie zachádza do takej hrôzy, že sa dav, vzdelanci, nadšenci, práve tam, kde sa on naučil veľkému súcitu vedľa veľkého pohrdania, učí veľkému uctievaniu – uctievaniu ‚velkých mužov‘ a zázračných zvierat, kvôli ktorým človek žehná a vzdáva pocty svojej otčine, zemi, dôstojnosti ľudstva, sebe samému, ku ktorým odkazuje a vychováva mládež... A kto vie, či sa doposiaľ vo všetkých veľkých prípadoch neodohrávalo práve toto: **že sa dav klaňal bohu - a ,boh‘ bol iba úbohým obetným zvieratom!** (zvýr. L. Š.)“ [10] Tak chápe „psychológ“ dejiny „velkých ľudí“, ktorých osud sa zdá závideniahodný profesorovi Lichtenbergerovi. Nietzsche ďalej pokračuje: „Títo veľkí básnici, ako je napríklad Byron, Musset, Poe, Leopardi, Kleist, Gogol – takí, akí už raz sú, akí možno musia byť: ľudia okamihov, nadšenia, zmyselní, detinskí, ľahkovážni a unáhlení v nedôvere i dôvere; s dušami, na ktorých má byť obvykle zakrytý nejaký zlom; vo svojich dielach sa často mstia za nejaké vnútorné pošpinenie, často vo svojom vzlete hľadajú zabudnutie pred príliš vernou pamäťou, často zablúdia v močiaroch a takpovediac sa do nich zamilujú, až sa pripodobnia bludičkám okolo močariska, *predstierajúc*, že sú hviezdami – ľud ich potom nazve zrejme idealistami – často bojujú s dávnym hnusom, so stále sa vracajúcim strašidlom neviery, ktorá šíri chlad a núti ich prahnúť po glórii a žrať ‚vieru v seba‘ z ruky opojeným lichotníkom: akou *mukou* sú títo veľkí umelci a vôbec vyšší ľudia pre toho, kto ich raz prehliadol!“ [11] V tomto úryvku sa nachádzajú iba mená Byrona, Musseta, Gogola atď. Významnejších spisovateľov sa Nietzsche akoby neodvažoval vymenovať. No na inom mieste vyslovuje takmer rovnaké, ak nie strašnejšie podozrenie

o Shakespearovi. Čitateľ si pamätá tú scénu z *Iulia Caesara*, keď básnik vtrhne do stanu hádajúcich sa vodcov – Cassia a Bruta – aby ich zmieril. Nietzsche o nej hovorí: „Pred celou postavou a cnosťou Bruta sa Shakespeare sklonil k zemi a cítil sa nehodný a vzdialený: – svedectvo o tom vpísal do svojej tragédie. Dvakrát v nej predviedol básnika a dvakrát ho zahrnul tak netrpezlivým a krajným opovrhnutím, že to znie ako výkrik, – ako výkrik sebaopovrhnutia. Brutus, sám Brutus stráca trpezlivosť, keď vystúpi básnik, namyslený, patetický, vtieravý, ako už básnici bývajú, **ako bytosť, ktorá zdanlivo prekypuje rôznymi možnosťami veľkosti, aj veľkosti morálnej, a predsa vo filozofii činu a života nedospeje väčšinou ani k obyčajnej poctivosti.** „Ak on pozná dobu, potom ja poznám jeho nálady, – preč s tým roľníckovým šašom!“ – volá Brutus. Preložme si to späť do duše básnika, ktorý to napísal.“[\[12\]](#)

Takéto motívy tvorby našiel Nietzsche u veľkých básnikov. Teraz nás nezaujíma, nakoľko sú jeho dohady spravodlivé. Pre nás je oveľa dôležitejšie zistiť, čo ho k nim priviedlo. Priamu odpoveď uňho nenájdeme. Keď sa raz jeden z učeníkov opýtal Zarathustru, aby mu objasnil jeho slová, dostal takúto odpoveď: „Nepatrím medzi tých, ktorých sa smiete pýtať ‚Prečo?‘. Vari sú moje zážitky zo včerajška?“[\[13\]](#) V tom je jedna z predností Nietzscheho filozofie. Väčšina rôznych „prečo“, ktorými zvyčajne spisovatelia zakrývajú svoju situáciu, sú argumentmi ex post facto. Presvedčenie dozrelo už dávno, je potrebné už iba prinútiť ľudí, aby ho prijali: všetky dôvody sa považujú za správne, ak len dosahujú svoj cieľ, teda ak predstavujú legálny a odôvodnený názor z hľadiska logiky. Aj Nietzsche sa niekedy púšťa do „zdôvodňovania“ svojho názoru, odvolávajúc sa na dejiny, filozofiu atď. Vtedy jeho presvedčenia natolko strácajú na svojom význame a zaujímavosti, nakoľko získavajú na vonkajšom výzore. Jeho „poznanie“ vyteklo z vlastnej skúsenosti, z tej strašnej skúsenosti, ktorá ho priviedla k presvedčeniu, že trpiaci nemá právo na pesimizmus, že veľkí spisovatelia mstia svoje *innere Besudlung*[\[14\]](#), že tam, kde všetci ctia Boha, je v skutočnosti iba „úbohé obetné zviera“. Takéto a podobné „preto“ ako odpoveď na zvedavé „prečo“ sa v priamej forme nikdy nehovoria ani nemôžu byť odpovedané. Objavujú sa iba v svojráznej prenikavosti psychiky iných ľudí. A ak Nietzsche tvrdí, že slová Bruta namierená k básnikovi je potrebné preniesť do duše Shakespeara, tak my, pravdepodobne, môžeme prijať jeho preniknutia do tajomstiev veľkých ľudí za nedobrovoľné priznania a nájsť v nich tie zážitky, o ktorých nechcel rozprávať svojmu učeníkovi, odvolávajúc sa na ich nejasnosť a svoju zlú pamäť. „Ak som v niečom predbehol všetkých ostatných psychológov, tak iba v tom, že mám prenikavejší zrak pri najťažšom a najpodozrivejšom druhu spätných logických záverov, v ktorých sa robí najviac chýb, najmä pri logickom úsudku z diela na autora, z činu na iniciátora, z ideálu na toho, kto ho *potreboval*, z každého spôsobu uvažovania a hodnotenia, na potrebu, ktorá mu velila.“[\[15\]](#) Pravdu to hovorí o sebe. Naučil sa rozlišovať to, čo iní nevideli. No odkiaľ sa vzala v človeku, žijúcemu za „siedmimi samotami“, taká svojrázna prenikavosť? Prameň je zjavne jeden: na druhých našiel to, čo videl na sebe.

Nietzsche hovorí, že „každý hlboký mysliteľ sa viac obáva pochopenia ako nepochopenia. Tým druhým trpí možno jeho márnomyseľnosť; tým prvým však jeho srdce, jeho súciti, ktorý vždy hovorí: ‚Ach, prečo to i vy chcete mať tak ťažké ako ja?‘“[\[16\]](#) Z tohto si čitateľ môže do istej miery predstaviť, čo znamenajú nasledujúce Nietzscheho slová: „A čo sa týka mojej dlhej choroby, nevďačím jej za nevýslovne viac než svojmu zdraviu? Vďačím jej za *lepšie* zdravie, za zdravie, ktoré sa upevňuje všetkým, čo ho nezabíja! – Vďačím jej aj za svoju filozofiu... Až veľká bolesť je posledným osloboditeľom ducha, je majstrovským učiteľom *veľkého podozrenia*, ktoré z každého U spraví X, skutočne pravé X, to znamená *predposledné* písmeno pred posledným... Až veľká bolesť, oná dlhá pomalá bolesť, ktorá nás spaľuje ako na nevysušenom dreve, a to si vyžaduje nejaký čas... nás filozofov núti, aby sme zostúpili do svojej najväčšej hĺbky a aby sme sa zbavili všetkej dôvery, všetkej dobromyseľnosti, zahalenosti, umiernenosti, priemernosti, do ktorých sme voľakedy azda vkladali svoju ľudskosť.“[\[17\]](#) Tie dobrovoľné a nedobrovoľné priznania nám odkrývajú, s akou biedou prišiel Nietzsche k „dobru“ a čo čakal od mravnosti, keď tvrdil, že jeho problémy boli jeho vlastnými, osobnými problémami, a že s nimi bol spätý jeho osud. Opakujem, možnože mravnosť už mala niečo

do činenia s ľuďmi, ktorí sa nachádzali v takých okolnostiach ako Nietzsche. A možnože vzápätí mnohí za Nietzsche by mohli opakovať: „Pochybujem, či **taká** (zvýr. L. Š. – pozn. prekladateľa) bolesť ‚zlepšuje‘ –; ale viem, že nás *prehlbuje*.“^[18] Ale pred Nietzsche nikto nemohol otvorene, svojou, **takou svojou** skúsenosťou, preveriť všeobecne uznávané, suverénne práva „dobra“. Ak Nietzsche hovorí, že „trpiaci nemá ešte žiadne právo na pesimizmus,“ tak iní pred ním verili, že chorý (nešťastný) človek nemá právo nárokovať si mravnosť, ak ňou neospravedlňuje svoju nádej, že **vina** nie je v nej, ale v ňom samom. To sa stane jasným potom, keď sa oboznámime s tými príčinami, ktoré Nietzscheho prinútili ustúpiť od svojich mladíckych ideálov; zatiaľ ešte musíme raz zdôrazniť jednu mimoriadne dôležitú okolnosť. Nietzsche bol a do konca svojho života ostal mravným človekom v plnom a najobyčajnejšom zmysle toho slova. Nemohol by ublížiť ani dieťaťu, bol cudný ako mladá dievčina a všetko, čo ľudia považujú za dlh či povinnosť, spĺňal s prehnanou, veľmi svedomitou horlivosťou. Už sme citovali dva jeho aforizmy: „Najviac je človek trestaný za svoje cnosti.“^[19] a „Kto už pre svoju dobrú povest nikdy neobetoval – seba?“^[20] Pre nás je v tomto neoceniteľné svedectvo, dôležitejšie než hrubé biografie, v ktorých sa úprimní a svedomití ľudia vyčerpávajú preto, aby zobrazili Nietzscheho ako typického veľkého človeka, čiže takého, ako sa očakáva, primeraného u nás existujúcej tradičnej predstave o podstate génia. Tu je pre nás, ktorí hľadáme spoločný bod medzi nemeckým antikristom a ruským kresťanom, zaujímavé pripomenúť si príslušné priznanie grófa Tolstého. Gróf Tolstoj nikdy neplatil za svoje cnosti. No za chyby platil, a veľmi. Tu sú jeho vlastné slová: „Vo svojom – podľa svetského zmyslu – výnimočne šťastnom živote nazbieram toľko útrap, ktoré som znášal v mene učenia sveta, že by stačili na poriadneho mučenika v mene Krista. Všetky najťažšie okamihy svojho života, začínajúc študentskými pitkami a hýrením až do súbojov, vojny a tej neduživosti a tých neprirodzených a nepríjemných životných pomerov, v ktorých teraz žijem – to všetko je mučenie v mene učenia sveta.“^[21] Očividne – okrem toho ako gróf Tolstoj hodnotí svoju minulosť – kedysi hrešil veľmi rád a veľa, a takú časť svojho života, ktorá by bola úplne venovaná službe cnosti, on nemôže pomenovať (posledné roky sa, samozrejme, nepočítajú). Jeho záver z celého svojho hriešneho života priamo protirečí nietzscheovskému: „Každý úprimný človek nech si dobre zapamätá svoj život a uvidí, že nikdy netrpel na naplnení Kristovho učenia.“^[22] Jediným problémom je, či môže byť gróf Tolstoj sudcom v otázke cnosti, keď sám tak veľa hrešil. Je zjavné, že v tomto zmysle – tak ako ho nazýval gróf Tolstoj – nemravný Nietzsche, bol oveľa kompetentnejší. Žiadna opitosť, žiadna zhýralosť, žiadne duely ani nič to, čím bol naplnený život grófa Tolstého, sa uňho nevyskytovalo. On slúžil „dobru“. A dobro si s ním podlo zažartovalo. Kým bol mladý, silný, zdravý, kým mu nebolo potrebné potešenie z dobra, to znamená, kým mal k dispozícii všetko, z čoho zvyčajne ľudia žijú a z čoho sa tešia, dobro mu prinášalo svoje dary. Keď mu bolo všetko odňaté, keď zostal sám, tak i dobro ho opustilo ako neverný priateľ. Nemal ešte ani tridsať rokov, keď si prešiel tou strašnou premenou, ktorú voláme choroba. Takmer ihneď – ako reptajúci mohamedán v puškinovskej básni^[23] – on, spiaci mládenec, sa prebudil ako vyčerpaný starček, so strašným uvedomením, že život je preč a už sa nikdy nevráti. A smrti niet – je potrebné žiť pod pochmúrnym tónom faustovskej piesne: entbehren sollst du, sollst entbehren.^[24] S akou úpenlivou prosbou šiel k dobru – k jedinému Bohu, ku ktorému sa mohol modliť! Iného Boha nemal, o inom Bohu sa neodvažoval ani rozmýšľať, rovnako, ako sa neodvažoval byť pesimistom. Pretože taký Boh by sa, psychologicky povedané, ukázal ako vymyslený ad hoc pre uľahčenie a potešenie, ako i pesimizmus, ktorý pre trpiaceho nie je výsledkom objektívneho rozjímania, ale nevydarene založeného osobného osudu...

IX.

Ale hľadal Nietzsche Boha? O tom dostatočne svedčia jeho vášnivé útoky na kresťanstvo. V našom čase znejú pre „vzdelaného“ človeka ako dokonalý anachronizmus – gróf Tolstoj o tom vie viac ako ktokoľvek iný. Tým viac, že u Nietzscheho nie sú vyvolané, tak ako u iných spisovateľov – napríklad u Voltaira či mladého Heineho – úplne cudzími, politickými dôvodmi. Práve naopak: všetky demokratické túžby bežných nepriateľov štátnych náboženstiev sú Nietzschemu cudzie. Navyše, Nietzsche kresťanstvu kladie za vinu široké propagovanie súčasnej idey o rovnosti ľudí a o tom

hovorí často, veľa a vášnivo – hoci, v podstate, k spoločenským problémom bol ľahostajný až naivný. Kresťanstvo ho zaujímalo práve ako náboženstvo, ako učenie, ktoré malo vyriešiť všetky jeho pochybnosti, oslobodiť ho od odporu k životu, ktorý sa ho neustále zmocňoval, nehľadiac na to, že tak presvedčivo tvrdil: „Trpiaci nemá ešte žiadne právo na pesimizmus!“ V dejinách novoveku je Nietzsche prvým a možnože jediným filozofom – nepriateľom kresťanstva ako náboženstva, a čo je ešte dôležitejšie, jedným z mála, kto sa odvážil odmietnuť útechu evanjelia v tom čase, keď mu to bolo najviac potrebné. Stále sa zvyčajne hovorilo, že človek je „povinný“ veriť, byť nábožný. Pri Nietzsche je potrebné toto vyjadrenie zmeniť. Je potrebné povedať: „Človek má **právo** veriť, byť nábožný.“ Dejiny Nietzscheho ateizmu sú dejinami hľadania tohto práva. Ak ho nenašiel, tak zjavne nie svojou „vinou“. O „zlej vôli“, ktorá sa tak ochotne pripisuje neveriacim – a ktorú tak často vyčíta gróf Tolstoj súčasnej inteligencii – tu, nakoniec, nemôže byť ani reči. Naopak, Nietzsche venoval všetky sily svojej duše na to, aby vieru našiel. A ak ju nenašiel, potom je to tak, že **on** ju nemohol nájsť. Psychológia grófa Tolstého, ktorý pripúšťa iba jedinú možnú príčinu neviery – nechotu prijať na seba povinnosti kladené kresťanstvom, je pri Nietzschemu zjavne nepoužiteľná. Preňho i pre ľudí nachádzajúcich sa v jeho položení, kresťanstvo žiadne povinnosti nepripravilo: pre urazených, nešťastných, trpiacich – oni majú len práva. Aj Nietzsche tomu veľmi dobre rozumel. Celý čas, dokonca i v pohanstve, ľudia obetovali Bohu všetko to, čo je im najdrahšie. Čo že nám, pýta sa, ostalo, aby sme to mohli priniesť nášmu Bohu ako obeť? A hľa, čo sa ukázalo ako jeho odpoveď na túto otázku: „Nebolo by potrebné nakoniec obetovať všetko utešujúce, sväté, hojivé, všetku nádej, všetku vieru v skrytú harmóniu, v budúcnosť blaženosti a spravodlivosti? Nebolo by potrebné obetovať boha samého a, z krutosti voči sebe, uctievať kameň, hlúposť, tiaž, osud, Nič? Obetovať boha pre Nič – toto paradoxné mystérium poslednej krutosti ostalo vyhradené pokoleniu, ktoré práve prichádza: **my všetci už niečo z toho poznáme** (zvýr. L. Š. – pozn. prekladateľa).“^[25] Taký bol ateizmus Nietzscheho: nezanedbaná povinnosť, ale stratené právo. „Volňomyšlienkarčenie našich pánov prírodovedcov a fyziológov je v mojich očiach *žartovanie* – chýba im vášnivá záľuba v týchto záležitostiach, chýba im *trpieť* na ne“,^[26] hovorí vo svojom poslednom diele, v *Antikristovi*. Obyčajnú ľahostajnosť vzdelaných ľudí k náboženstvu Nietzsche veľmi dobre poznal a vedel oceniť: spomenul si na seba samého v mladom veku, keď mu Schopenhauer a Wagner vynahrádzali všetko a keď pri hrnení diel sprevádzajúcich hroznú tragédiu 70. roku, on v odlahlých Alpách tak učene a pekne vysvetľoval „zrodenie tragédie“. Pozrime sa na jeho spomienky na tú dobu. Zvyčajne nehovorí o sebe, ale o druhých – o Nemcov a o učencoch všeobecne. No my už vieme, odkiaľ berie svoje znalosti. „Medzi tými, ktorí napríklad teraz v Nemecku žijú mimo náboženstva, nachádzam ľudí všemožného druhu a pôvodu ‚volňomyšlienkárskeho‘, predovšetkým však väčšinu takých, ktorým pracovitnosť, z pokolenia na pokolenie, rozkladala náboženské inštinkty: **takže už vôbec nevedia, na čo sú náboženstvá dobré** (zvýr. L. Š. – pozn. prekladateľa), a iba registrujú s akýmsi tupým údivom ich prítomnosť vo svete. Cítia sa dostatočne zaneprázdnení, títo dobrí ľudia, či už svojimi obchodmi, či už svojimi zábavami, nehovoriac vôbec o ‚vlasti‘ a novinách a ‚rodinných povinnostiach‘: zdá sa, že pre náboženstvo nemajú vôbec čas, zvlášť keď im už navyše ostáva nejasné, či pritom ide o ďalší obchod alebo ďalšiu zábavu – pretože nie je možné, vravia si, aby človek chodil do kostola iba preto, aby si kazil dobrú náladu.“^[27] A ďalej: „Zbožní alebo aj len cirkevní ľudia si iba zriedka dokážu vytvoriť predstavu o tom, *koľko* dobrej vôle, ba dalo by sa povedať svojvoľnej vôle, je teraz potrebné na to, aby nejaký nemecký učenec vzal problém náboženstva vážne; celé jeho remeslo (a, takpovediac, remeselná pracovitnosť, ku ktorej ho zaväzuje jeho moderné svedomie) ho vo vzťahu k náboženstvu vedie k nadradenému, takmer dobrotivému veselíu, do ktorého sa občas mieša ľahké pohrdanie, namierené proti ‚nečistotnosti‘ ducha, ktorého predpokladá všade tam, kde sa človek ešte hlási k cirkvi.“^[28] To je z vlastnej Nietzscheho minulosti, hoci hovorí o Nemcoch všeobecne, o vzdelancoch. A hľa, záver novej skúsenosti: „Každá doba má svoj vlastný božský spôsob naivity, ktorého vynájdenie jej môžu iné doby závidieť: a koľko naivity, úctyhodnej, detinskej a bezmedznej neohrabanej naivity spočíva v tejto nadradenej viere vzdelanca, v dobrom svedomí jeho tolerancie, v nič netušiacej prostučkej istote, s ktorou jeho inštinkt pristupuje k náboženskému človeku ako k menejcennému a nižšiemu typu, ktorého on sám ďaleko *vysoko* prerástol – on, ten drobný vypínavý

vulgárny trpaslík, ten pilný a čiperný robotník a remeselník ‚ideí‘, ‚moderných ideí‘.“[29] Takými a podobnými úvahami sú preplnené knihy Nietzscheho. Je zjavné, že jeho myseľ bola kedysi natolko vnútorne zameraná na teoretický pesimizmus, filologické výskumy a umenie, že nemala čas ani pozrieť smerom, kde sa hovorilo o náboženstve. Na tomto základe si osvojila medzi vzdelancami zvyčajný, dobromyseľne-pohrdavý vzťah k otázkam Boha, no teraz je úplne sústredená na to, čo pred tým považovala na nehodné pozornosti. „Boha niet, Boh je mŕtvy“ – táto zvesť, ktorá ním bola kedysi tak pokojne, neoverene akceptovaná z počutia, v ňom teraz vzbudzuje mystickú hrôzu. Hľa, akými výrazmi to teraz tlmočí: „Nepočuli ste o tom pomätenom človeku, ktorý za jasného dopoludnia rozsvietil lampáš, bežal na trhovisko a neustále vykrikoval ‚Hľadám Boha! Hľadám Boha!‘ – Pretože tam práve stálo mnoho z tých, ktorí v Boha neverili, vzbudil veľký smiech. Azda sa nestratil? hovoril jeden. Či sa stratil ako dieťa? povedal druhý. Alebo sa schoval? Bojí sa nás? Odišiel na loď? Vystaľoval sa? – tak pokrikovali a smiali sa jeden cez druhého. Pomätený človek skočil medzi nich a prebodával ich svojimi pohľadmi. ‚Kam sa podel Boh? skríkol, ja vám to poviem! *My sme ho zabili*, – vy i ja! My všetci sme jeho vrahmi! Ale ako sme to urobili? Ako sme dokázali vypiť more? Kto nám dal špongiu, aby sme vymazali celý horizont? Čo sme to urobili, keď sme túto zem odpúťali od jeho slnka? Kam sa teraz pohybuje? Kam sa pohybujeme my? Preč od všetkých slnk? Či neustále nepadáme? A nerútíme sa späť, do strán, vpred, do všetkých smerov? Existuje ešte nejaké Hore a Dolu? Neblúdime nekonečnou ničotou? Neovanul nás prázdny priestor? Neochladilo sa? Neprichádza neustále noc, čoraz viac noci? Nemusíme zapalovať lampáš už dopoludnia? Nezapočuli sme ešte hluk hrobárov, ktorí pochovávajú Boha? Neucítili sme ešte pach božieho rozkladu? – i bohovia sa rozkladajú! Boh je mŕtvy! Boh ostane mŕtvy! A my sme ho zabili! Čím sa utešíme, my vrahovia všetkých vrahov? To najsvätejšie a najmocnejšie, čo svet doposiaľ mal, vykrvácalo pod našimi nožmi, – kto z nás túto krv zmyje? Akou vodou by sme sa mohli očistiť? Aké slávnosti pokánia, aké posvätné hry budeme musieť vynásť? Nie je pre nás veľkosť tohto činu priveľká? Nemusíme sa sami stáť bohmi, iba aby sme jej boli hodní? Ešte nikdy nebolo väčšieho činu, – a ktokoľvek sa zrodí po nás, patrí kvôli tomuto činu do vyšších dejín, než boli celé doterajšie dejiny! – Tu sa pomätenec odmlčal a pohliadol opäť na svojich poslucháčov: a oni mlčali a hľadeli naňho s údivom. Nakoniec tresol svojím lampášom o zem, takže sa roztrieskal a zhasol. ‚Prichádzam príliš skoro,‘ povedal potom, ‚ešte nenastal môj čas. Táto nesmierna udalosť je ešte na ceste a putuje, ešte neprenikla až k ušiam ľudí. Blesk a hrom potrebujú čas, svetlo hviezd potrebuje čas, činy potrebujú čas, i potom, čo sú vykonané, aby boli videné a počuté. Tento čin je pre nich stále ešte vzdialenejší než najvzdialenejšie súhvezdie, – *a predsa je to ich čin!*“[30] V takýchto a podobných vyjadreniach hovorí Nietzsche o význame svojho ateizmu. Je jasné, že všetky prirovnania, ktoré mu prichádzali na um, sa mu zdali nedostatočné na to, aby s ľuďmi dokázal zdieľať ten hrozný pocit opustenia, ktorý zakúsil vtedy, keď „videl a počul“, že Boh je mŕtvy. On, ktorý kedysi tvrdil, že u ľudí je nedostatok citu na to, aby ho prejavovali vymysleným bytostiam. Je zjavné, že lásky bolo uňho dostatok, veľa, až priveľa a že dobre rozumel, čím by preňho mohol byť Boh, ak by mohol veriť. Očividne neboli potrebné cudzie vplyvy, aby priviedli Nietzscheho k viere. A napriek tomu, že neveril, obetoval všetku svoju nádej do skrytej harmónie, na blaženosť a spravodlivosť v budúcnosti. „Náboženské vedomie nášho veku“, ktoré gróf Tolstoj pokladá za možné urobiť povinným pre všetkých, prestalo vykonávať svoju úlohu tam, kde by ho prijali ako blahozvesť. Je evidentné, že nezávisí od **vôle**, či veriť alebo neveriť a že podľa tohto základného postavenie grófa Tolstého je, že v sile človeka, pre ktorého má hodnotu iba želanie **a** nájde pre seba mravnú oporu v živote, premieňa sa z axiómu na teorému alebo dokonca priamo povedané, v pravdu, ktorá nemôže byť ničím dokázaná. No namiesto toho sa ukazuje, že každá úloha, ktorú si gróf Tolstoj predsavzal, ním nebol **splnená**, že odobral od seba povinnosť priviesť ľudí k náboženstvu a namiesto toho si privlastnil právo rozdrviť za ich nevieru. A poviem ešte raz to, čo som povedal už skôr: gróf Tolstoj to tak neurobil preto, že by nechápal, čo od neho môžu čakať, ale preto, že nemohol ani pre seba ani pre druhých splniť tú veľkú úlohu. Tam, kde neverí Nietzsche, neverí ani gróf Tolstoj. No Nietzsche to neskrýva (on skrýva iné veci), avšak gróf Tolstoj považuje za možné nerozprávať svojim učeníkom o tej prázdnote vo svojom srdci, na ktorej vybudoval takú trblietavú budovu literárnej kázne. Kto má pravdu – Nietzsche či gróf

Tolstoj? Čo je lepšie - skrývať svoje pochybnosti a obracať sa k ľuďom s „učeníím“, v nádeji, že je to pre nich postačujúce a že sa u nich nikdy neobjavia tie otázky, ktoré mučili učiteľa - alebo hovoriť priamo? Ale čo ak tie otázky prídu, vzniknú samy od seba u učeníkov? Učeníci sa nakoniec ani neodvážia hovoriť o tom, o čom mlčal učiteľ! Aké zvláštne spoločenstvo svedomitých pokrytco s jasnými rečami a zatemnenými hlavami vtedy vzniklo! A či tá, hoci i dobrá, čestná lož sa nepomstí i do siedmeho pokolenia? Či sú mučeníci falošnej viery niekomu potrební? Boli časy, keď ľudí privádzali k viere - dokonca i ku kresťanstvu - ohňom a mečom. Teraz to tak nie je. Vieme, že i mravná autorita v tejto veci neumožňuje sprostredkovanie. Chceme, aby sme verili tak, ako verili prví kresťania, keď boli mučením nútení zrieknuť sa Krista, keď veda, umenie, autorita verejnej moci - všetko bolo proti novému učeniu. Iba takúto vieru si ceníme. A ak sa Nietzsche našiel práve v takomto stave a nemohol sa stať veriacim, nemalo by nám to slúžiť ako dôvod na búrlivé kázne. Naopak, je tu potrebné mlčať a počúvať, aby sme porozumeli, prečo predtým pomerne ľahká a dostupná - v každom prípade možná - cesta k viere sa teraz ukazuje zatarasená pre tých, ktorí ju najviac potrebujú a tak vrelo ju hľadajú. Pri takých príležitostiach hrmieť a hromžiť môže iba ten človek, ktorý potrebuje sám v sebe prehlušiť hlas pochybností. No je to potrebné? Nie pre grófa Tolstého - on sám vie, čo je preňho lepšie - ale pre jeho čitateľov, pre stovky a tisícky takých ako Nietzsche, ktorí, znášajúc jeho osud, nenachádzajú v sebe odvahu hovoriť vlastným jazykom a navonok pokorne, ale s hrôzou v duši si opakujú pre nich neprístupné reči z čudného kázania. Nazýva sa to rezignácia a vyžaduje sa to od ľudí ako ich povinnosť, v mene rozličných vecí, ktoré nazývajú peknými slovami. Ale je to správne? Koniec-koncov táto potreba má iba jediný dôvod: zavrieť ústa nešťastným, neúspešným, aby sa všetkým ostatným zatiaľ žilo spokojne. No okrem toho, že je to nesprávne, je to i nemožné. Pokus grófa Tolstého ohraničiť sféru povoleného v umení pomocou úvodov k novým definíciám zlého a dobrého umenia, nakoniec nemôže viesť k ničomu. Ľudia vždy hovorili a budú hovoriť o tom, čo ich trápi, a žiadna poetika, ani aristotelovská, ani tolstojovská, sa nepostará o to, aby muky nevzkypeli. No nás tu nezaujíma táto čisto praktická otázka. Nám sa zdá oveľa vážnejšou a dôležitejšou tá okolnosť, že gróf Tolstoj sa obrátil chrbtom k vlastnej úlohe, zatvoril si oči pred vlastnou otázkou. On vie, čo znamená hľadať vieru a nenachádzať ju. Jeho Levin, mladý, zdravý človek, šťastný, rodinne založený muž, bol blízko k samovražde iba preto, že nemohol nájsť Boha. Je v poriadku, ak gróf Tolstoj od nás potrebuje, aby sme teraz nepodozrievali pravdivosť a úprimnosť jeho slov, keď on tvrdí, že „dobro“, „bratská láska“ je Boh? Je v poriadku, ak sa spolieha, že rozhorčenie, ktoré si vylieva na „neveriacich“, a návod na manuálnu prácu, ktorý predkladá ako všeliek na všetky nešťastia, neukážu sa iba ako zručným, ale možnože i nepoužiteľným obchádzaním vlastných pochybností?

Z ruského originálu ŠESTOV, L.: *Dobro v učeníi gr. Tolstogo i F. Nicše*. In: Šestov, L.: *Izbrannyje sočinenija*. Moskva: *Renessans* 1993, s. 99 - 113 preložil Juraj Dragašek.

P o z n á m k y

- [1] Hlavný motív Nietzscheho tvorby a zároveň ústredný obraz básne *Tak vravel Zarathustra* - pozn. vydavateľa.
 - [2] NIETZSCHE, F.: *Lidské, příliš lidské*. Prel. V. Koubová. Praha: OIKOYMENH 2018, s. 252. - pozn. prekladateľa.
 - [3] Tamže, s. 90. - pozn. prekladateľa.
 - [4] Z knihy *Ludské, příliš lidské*, 1. časť, 1 kapitola O prvých a posledných veciach, aforizmus 9 - pozn. vydavateľa.
- V skutočnosti ide o aforizmus 18 príslušnej kapitoly. Pozri: tamže, s. 29 - pozn. prekladateľa.
- [5] Riehl Alois (1844 - 1924) - nemecký filozof, profesor na viacerých univerzitách v Nemecku a Rakúsku, novokantovec. Myslím túto jeho knihu: *Nietzsche Fr. Der Künstler und der Denker*. Vierte, verbesserte und ergänzte Auflage. Stuttgart: 1897, s. 9 (Ruský preklad vyšiel v Petrohrade v roku 1909). Predsa len v nej Riehl potvrdzuje dôležitosť otázky a „pravdivosti“ Nietzscheho učenia, ktorého cieľ videl v tom, „ukázať našej dobe nebezpečenstvo... snahy o zrovnoprávnenie všetkých

a všetkého, snahy, ktorá hrozí ponížením človeka ako takého“ (s. 9; ruský preklad s. 25) – pozn. vydavateľa.

[6] NIETZSCHE, F.: *Radostná veda*. Prel. V. Koubová. Olomouc: Votobia 1996, s. 204 – 205; § 345. Šestov používal súborné vydanie Nietzscheho diela (Nietzsche's Werke, Leipzig, 1894 – 1897), no nie vždy presne – pozn. vydavateľa.

[7] NIETZSCHE, F.: *Lidské, příliš lidské*, s. 281 – pozn. prekladateľa.

[8] Henri Lichtenberger (1864 – 1941) – francúzsky germanista, profesor na Sorbonne. Myslím jeho súčasníkmi veľmi cenenú knihu *Nietzscheho filozofia*, Paríž 1899. Ruský preklad vyšiel Petrohrade v roku 1906 – pozn. vydavateľa.

[9] RIEHL, A.: *Nietzsche Fr. Der Künstler und der Denker*, s. 156. Pozri aj s. 21: Nietzsche „hovoril o nadčloveku tak ako J. J. Rousseau o cnosti“. Porovnávanie Nietzscheho a Rousseaua sa objavuje zvyčajne u životopiscov z konca 19. a začiatku 20. storočia. D. Galevi to uzavrel: „Podobne ako Rousseau i on túži po návrate k prírode.“ Podľa Galeviho je i pôvod učenia oboch jeden a ten istý: ich city, aj keď rôznym spôsobom, boli urazené dobovou civilizáciou (GALEVI, D.: *Žizň Fridricha Nicše*, s. 189). Paralelu s Rousseauom podporuje i podobnosť osudov (stav psychiky, vzťahy s okolím, utlačanie, putovanie) a reputácia (Jeremiáš dobovej spoločnosti). S Rousseauom spájal seba i sám Nietzsche, keď písal: „Ludia ako Rousseau vedia svoje slabiny, medzery a neresti premeniť na hnojivo svojho talentu“ (NIETZSCHE, F.: *Lidské, příliš lidské*, s. 261).

[10] NIETZSCHE, F.: *Mimo dobro a zlo*. Prel. V. Koubová. Praha: Aurora 1996, s. 181 – 182; § 269.

[11] Tamže.

[12] NIETZSCHE, F.: *Radostná veda*, s. 98; § 98.

[13] NIETZSCHE, F.: *Tak vravel Zarathustra*, s. 90.

[14] vnútorné zneuctenie – prel. J. D.

[15] NIETZSCHE, F.: Nietzsche proti Wagnerovi. In: Nietzsche, F.: *Zrod tragédie z ducha hudby. Prípad Wagner. Nietzsche proti Wagnerovi*. Prel. O. Bakoš. Bratislava: Národné divadelné centrum 1998, s. 137.

[16] NIETZSCHE, F.: *Mimo dobro a zlo*, s. 190, § 290.

[17] NIETZSCHE, F.: *Nietzsche proti Wagnerovi*, s. 144.

[18] NIETZSCHE, F.: *Radostná veda*, s. 11.

[19] NIETZSCHE, F.: *Mimo dobro a zlo*, s. 76; §132.

[20] Tamže, s. 70; § 92.

[21] TOLSTOJ, L. N.: V co věřím? In: Tolstoj, L. N.: *Zpověď. V co věřím?*. Prel. Ž. Pohorecká – J. Bečka. Olomouc: Michal Legelli 2018, s. 205 (elektronické vydanie) – pozn. prekladateľa.

[22] Tamže – pozn. prekladateľa.

[23] Myslí sa báseň z Puškinovho cyklu *Motívy z Koránu* (1824): „Bol unavený pútnik, i Boha preklínal...“ – pozn. vydavateľa.

Pozri: PUŠKIN, A. S.: *Lyrika I*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1956 – pozn. prekladateľa.

[24] „Máš odriekať sa! Odriekať!“ (GOETHE, J. W.: *Faust I*. Prel. M. M. Dedinský. Bratislava: Tatran 1966, s. 126) – pozn. prekladateľa.

[25] NIETZSCHE, F.: *Mimo dobro a zlo*, s. 58 – 59; § 55 – pozn. vydavateľa.

[26] NIETZSCHE, F.: *Antikrist*, s. 25; § 8 – pozn. prekladateľa.

[27] NIETZSCHE, F.: *Mimo dobro a zlo*, s. 60; § 58 – pozn. vydavateľa.

[28] Tamže, s. 61; § 58 – pozn. prekladateľa.

[29] Tamže – pozn. prekladateľa.

[30] NIETZSCHE, F.: *Radostná veda*, s. 120 – 121.